

Therapeutic Ethics in Imam Ali's (pbuh) School of Thought

Mohammad Sobhani-Yamchi^{1*}, Sayyed Ziaoddin Olyanasab², Ahad Davari-Chelaghae³

1- Department of Qur'anic Interpretation and Thoughts, Faculty of Quranic Sciences, University of Quranic Sciences and Thoughts, Maragheh, Iran.

2- Department of Qur'an and Hadith, Faculty of Humanities, Hazrat-e- Masoumeh University, Qom, Iran.

3- Department of Comparative Interpretation, Faculty of Qur'anic Sciences, University of Quranic Sciences and Thoughts, Maragheh, Iran.

*Correspondence should be addressed to Mr. Mohammad Sobhani-Yamchi; Email: sobhani@quran.ac.ir

Article Info

Received: Jul 30, 2019

Received in revised form:

Sep 6, 2019

Accepted: Oct 19, 2019

Available Online: Mar 21, 2021

Keywords:

Imam Ali

Moral illness

Nahj al-Balagha

Physical illness

Therapeutic Ethics

Abstract

Background and Objective: Just as the human body needs to be kept healthy and in inflicted by diseases, human soul also needs attention when the body suffers from mental and moral diseases. In Imam Ali's point of view, preventing diseases is important for physical health, but more important than physical illness is the spiritual illness that travels painlessly and quietly. The purpose of this study is to investigate the therapeutic ethics of Imam Ali's statements based on Nahj al-Balagha.

Methods: This study is analytical/library-based and analyzes the key words like moral maladies, physical maladies, and spiritual maladies in Imam Ali's statements in Nahj al-Balagha, interpretations of Nahj al-Balagha, and narrative books related to Imam's words, like Tuhaf al-Uqul, Exalted aphorisms and Pearls of Speech, Uyoun Al-Hakam and Al-Mavaez. The authors have not reported any conflicts of interest.

Results: The findings indicate that in Imam Ali's point of view, along with physical illnesses, moral and spiritual illnesses also make man ill and that this type of disease is even worse than physical illness; ethical models, the sense of the presence of the Righteous in life, and the use of divine revelations, revive the patient's sense of hope and optimism.

Conclusion: By examining Imam Ali's words in Nahj al-Balagha and other related narrative books, it found that human is a creature with both a material and immaterial nature and his perfection depends on spiritual development and acquisition of moral virtues. It was also found that in addition to physical illnesses, moral illnesses can also be treated and that Imam has been paying more attention to the moral dimension than the physical dimension, and most of his statements have been in line with the treatment of illnesses related to human's moral dimension.

<https://doi.org/10.22037/jrrh.v6i4.26576>

Please cite this article as: Sobhani-Yamchi M, Olyanasab SZ, Davari-Chelaghae A. Therapeutic Ethics in Imam Ali's (pbuh) School of Thought. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2021;7(1):137-149. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v7i1.26576>

Summary

Background and Objective

One of the issues highlighted in Imam Ali's statements, especially in Nahj al-Balagha, is the diseases that threaten human physical and mental health. Imam Ali in his remarks, while pointing out the etiologic aspects of physical and mental illnesses, also provides a remedial prescription.

Therapeutic ethics is a humanistic term that emerged in the late 18th and early 19th centuries. In therapeutic ethics, by instructing proper behavior and giving examples of good behavior to the patient, his or her moral or conscience sense is influenced (1). Imam Ali regards human being as a two-dimensional being and considers his or her integrity to be based on spiritual evolution and the acquisition of superior human qualities (2). This review study tries to answer this substantial

question "are moral and spiritual maladies curable?". What is the best approach to curing this kind of disease in Imam Ali's words? This study presupposes that as the physical maladies are curable, the spiritual and moral maladies need a substantial cure too.

Methods

This is an analytical/library-based study. It analyzes the key words like moral maladies, physical maladies, and spiritual maladies in Imam Ali's words in Nahj al-Balagha, interpretations of Nahj al-Balagha, and narrative books related to Imam's statements like Tuhaf al-Uqul, Exalted aphorisms and Pearls of Speech, Uyoun Al-Hakam and Al-Mavaez. The authors of the present study did not report any conflicts of interest.

Results

1. Epidemiology of diseases

Imam Ali divides diseases into two categories: physical and spiritual, and pointing to the reduction and forgiveness of sins due to physical illness (3), he recommends that we not seek medical and remedial cure immediately after you get into a physical illness and leave the treatment of small diseases to the body's immune system. The second type is spiritual illness that is far more severe and worse than physical illness because the patient only thinks of the blessings and opportunities, the benefits and the enjoyments. It is obvious that the disease spreads from the hearts to the personalities and the souls, to the senses, to the thoughts and to the relationships (4).

2. Etiology of Disease

Naraqī regards the diseases of the soul as the deviations of morality from moderation and he believes that human forces are enclosed in three forces of distinction, rage, and lust; and diseases of any force are either due to under indulge or overindulge (going to extremes) or weakness/frailty and its qualities (5). The essential cause of human illnesses is ideational ignorance and motivational insipience because a man obsessed with the ideational ignorance always walks in illusion and a man engaged in motivational insipience gets in the swamp of lust and rage. Since the sick person is plagued by under indulge or overindulge and the outflow of moderation in attitudes, beliefs, behaviors, and faiths, deviates the human being from path of servitude to God and increases the severity of his/her illness, a "periodic doctor" not only needs to prescribe medication based on the type of the disease and malady but also should not be satisfied with patients' self-referral to him for

medication and should go out and look for patients himself.

3. Therapeutics of diseases

Besides introducing moral patterns, Imam Ali makes some points.

A. Man's spiritual and sensual illnesses are due to distancing oneself from God or dimness of God's presence in life. Therefore, Imam Ali always mentions piety, continence, and the feeling of presence of God. "O people, fear Allah for man has not been created for naught so that he may waste himself, nor has he been left uncared for so that he may commit nonsensical acts (6)".

B. In Imam's school of thought, the Qur'an is also a cure for moral and ideological illnesses, besides being therapy for the physical illnesses (7). The Qur'an is a healing medicine that heals the heart's wounds with evangelical verses and with warning verses cauterizing untreatable wounds. So, Imam said: Learn the Qur'an, which is the best of words, and understand it to be good, that is the spring of hearts. You will seek healing and curing from its light, which heals the sick hearts (8).

Models play an important role in shaping the essence and personality and morality of human. Aristotle believed that we trust the much more comprehensive and indifferent good men than others (9) because one observes the behavior of the model person, he or she shapes his or her moral life and seeks to implement ethical recommendations. In Imam's opinion, the model therapy is one of the therapeutic methods for treatment of moral and spiritual diseases. Therefore, in sermon 160, he said: There is sufficient guidance in the life of the Messenger of God, and he is a good guide in helping you to understand the ugliness of the world and its abundant scandals and evils. The most beloved servants in the presence of God are those who follow His Prophet and step in his footsteps.

Conclusion

After the analysis of Imam Ali's statements in Nahj al-Balagha and related narrative books, it turns out that, in Imam's viewpoint, humans have two dimensions, namely materialistic and spiritual. As there was no stand-alone literature found on the subject of moral cures in Imam's view, the present study provides a presupposition of cures for moral and spiritual maladies in Imam Ali's viewpoint. It is believed that this presupposition is correct and in Imam's system of thinking humans encounter two types of maladies. Also, it is believed that moral and spiritual maladies are more serious than physical maladies

because the former can be transferred from one's heart to personality, self, wisdom, evaluation, relationships, and attitude. Imam Ali denounced under indulgence or overindulgence and the deviation from moderation, in the treatment of physical and spiritual illnesses, he considers attention and resorting to God and the presence of the Righteous in life as an important factor in the protection from moral illnesses. Imam Ali considers the Qur'an as a healing medicine, and gives model therapy a special position in the treatment of moral and spiritual illnesses. So Imam Ali describes the life conduct of the Prophet and other prophets in Nahj al-Balagha repeatedly and he urges followers to heal their moral illnesses by being inspired by and following their life conduct and fostering a sense of hope and a sense of optimism.

Acknowledgements

The authors would like to thank all those who helped to successfully finalize this study.

Funding

According to the authors, this research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of interest

No conflict of interest was reported regarding this research.

Authors' contribution

All the authors have participated in all stages of writing the article.

References

1. Wats A. Psychotherapy East and West, Translated by Poodat, D; Poodat, N. Tehran: Asatir Publication; 2003. (Full Text in Persian)
2. Rajabi M. Insan-Shenasi. 1 ed. Qom: Imam Khomeini institute; 2002. (Full Text in Persian)
3. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2000. Sermon 42. (Full Text in Persian)
4. Safaei Hariri A. Tathir ba Jari-e Quran. 2 ed. Qom: Lailat al-Gadr; 2008.vol 2.p.37. (Full Text in Persian)
5. Naraqji M. Jame al-Saadat.2 ed .Qom: Qaeme Ale Mohammad (pbuh); 2010,vol 1.p.150. (Full Text in Persian)
6. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2000. Sermon 370. (Full Text in Persian)
7. Qomi-Mashhadi M. Tafsire Kanz al-Daqayeq va Bahr al-Gharayeb. Tehran: al-Tab va al-Nashr; 1989.vol.1.p.6-8.
8. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2000. Sermon 110. (Full Text in Persian)
9. Sobhani Yamchi M. Honare Sokhanrani, Shiveha va Maharat'ha. 1 ed. Tehran: Hasti Nama; 2010.p.89. (Full Text in Persian)

الأخلاق العلاجية في المنظومة الفكرية للإمام علي (ع) بمحورية نهج البلاغة

محمد سبحاني يامحي^{١*}، السيد ضياء الدين عليان^٢، أحد داوري جلقائي^٣

- ١- قسم علوم القرآن والتفسير، كلية العلوم القرآنية، جامعة العلوم ومعارف القرآن الكريم، مراغة، إيران.
  - ٢- قسم القرآن والحديث، كلية العلوم الإنسانية، جامعة حضرة المعصومة (س)، قم، إيران.
  - ٣- قسم التفسير التطبيقي، كلية العلوم القرآنية، جامعة العلوم ومعارف القرآن الكريم، مراغة، إيران.
- * المراسلات الموجهة إلى السيد محمد سبحاني يامحي؛ البريد الإلكتروني: sobhani@quran.ac.ir

الملخص

خلفية البحث وأهدافه: كما أن جسم الإنسان يحتاج للسلامة ويتعرض للمرض، فإن روحه أيضاً تحتاج إلى المراقبة فهي كالجسم تتعرض للأمراض النفسية والأخلاقية. ومن منظور الإمام علي (ع) فإن الوقاية من الأمراض لها أهميتها في سلامة الجسم، ولكن الأهم من الأمراض البدنية هي الأمراض النفسية التي تصيب الإنسان بدون ألم وليس لها صوت أو ضجيج. ومن هنا، فإن الهدف من هذه الدراسة مطالعة الأخلاق العلاجية في كلمات الإمام علي (ع) بمحورية نهج البلاغة.

منهجية البحث: تعتبر هذه الدراسة من النوع التحليلي-المكتبي حيث قامت بالتحقيق في الكلمات المفتاحية: الأمراض الأخلاقية، والأمراض البدنية، والأمراض النفسية والروحية؛ وذلك في كلمات الإمام علي (ع) في نهج البلاغة وشروح نهج البلاغة والكتب الروائية المرتبطة بكلمات الإمام مثل تحف العقول وغرر الحكم ودرر الكلم، وعبون الحكم والمواعظ... في المنظومة الفكرية للإمام علي (ع). ولم يلحظ مؤلفو المقالة أي تضارب للمصالح.

الكشوفات: تشير المعطيات إلى أنه من منظار الإمام علي (ع) فإن الإنسان يُصاب بالأمراض الأخلاقية والنفسية أيضاً إلى جانب إصابته بالأمراض البدنية. وأن هذا النوع من المرض يعتبر أسوأ من المرض البدني. وأن القدوة الأخلاقية وإحساس حضور الله في الحياة والتنعم بالآيات الإلهية يؤثر في إحياء شعور الأمل والنظرة الإيجابية عند المريض.

الاستنتاج: من خلال دراسة كلمات الإمام علي (ع) في نهج البلاغة وسائر الكتب الروائية المتعلقة بالموضوع فقد تبين أن الإنسان موجود له بُعد وراء مادي مضافاً إلى بُعد المادي، وأن كماله منوط بالتكامل الروحي وكسب الفضائل الأخلاقية. وقد تبين أن الأمراض الأخلاقية أيضاً قابلة للعلاج. وأنه عليه السلام يهتم بالبُعد الأخلاقي أكثر من اهتمامه بالأبعاد البدنية، وأن أغلب كلماته عليه السلام كانت تهدف إلى معالجة البُعد الأخلاقي للإنسان.

معلومات المادة

الوصول: ٢٧ ذى القعدة ١٤٤٠
وصول النص النهائي: ٦ محرم ١٤٤١
القبول: ١٩ صفر ١٤٤١
النشر الإلكتروني: ٧ شعبان ١٤٤٢

الكلمات الرئيسية:

الأخلاق العلاجية
الإمام علي (ع)
المرض البدني
المرض الأخلاقي
نهج البلاغة

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Sobhani-Yamchi M, Olyanasab SZ, Davari-Chelaghuae A. Therapeutic Ethics in Imam Ali's (pbuh) School of Thought. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2021;7(1):137-149. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v7i1.26576>

اخلاق درمانی در منظومه فکری امام علی (ع) با محوریت نهج البلاغه

محمد سبحانی یامچی^{۱*}، سید ضیاءالدین علیاناسب^۲، احد داوری چلقائی^۳

۱- گروه علوم قرآن و تفسیر، دانشکده علوم قرآنی، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، مراغه، ایران.

۲- گروه قرآن و حدیث، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه حضرت معصومه (س)، قم، ایران.

۳- گروه تفسیر تطبیقی، دانشکده علوم قرآنی، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، مراغه، ایران.

* مکاتبات خطاب به آقای محمد سبحانی یامچی؛ رایانامه: sobhani@quran.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۸ مرداد ۱۳۹۸

دریافت متن نهایی: ۱۵ شهریور ۱۳۹۸

پذیرش: ۲۷ مهر ۱۳۹۸

نشر الکترونیکی: ۱ فروردین ۱۴۰۰

واژگان کلیدی:

اخلاق درمانی

امام علی (ع)

بیماری جسمی

بیماری اخلاقی

نهج البلاغه

چکیده

سابقه و هدف: همان‌طور که جسم انسان به سلامتی نیاز دارد و گرفتار بیماری می‌شود، روح او نیز به مراقبت نیازمند است و همچون جسم گرفتار امراض نفسانی و اخلاقی می‌شود. در نگاه امام علی (ع) پیشگیری از بیماری در سلامت جسم حائز اهمیت است؛ اما آنچه از بیماری جسمانی مهم‌تر است، امراض روحانی است که بی درد و بدون سر و صدا انسان را گرفتار می‌کند. از این‌رو، هدف این پژوهش بررسی اخلاق درمانی در بیانات امام علی (ع) با محوریت نهج البلاغه بود.

روش کار: این پژوهش از نوع تحلیلی-کتابخانه‌ای است که کلیدواژه‌های بیماری اخلاقی، بیماری جسمی و بیماری نفسانی و روحانی در سخنان امام علی (ع) در نهج البلاغه، شروح نهج البلاغه و کتب روایی مرتبط با فرمایش‌های امام همچون تحف العقول، غرر الحکم و درر الکلم، عیون الحکم و المواعظ ... در منظومه فکری امام علی (ع) بررسی شده است. مؤلفان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی گزارش نکرده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داده که در نگاه امام علی (ع) در کنار بیماری‌های جسمانی، امراض اخلاقی و روحانی نیز انسان را بیمار می‌کند و این نوع بیماری بدتر از بیماری جسمانی است و الگوهای اخلاقی، احساس حضور حضرت حق در زندگی و بهره‌گیری از آیات الهی، حس امیدواری و خوش‌بینی را در بیمار زنده می‌کند.

نتیجه‌گیری: با بررسی سخنان امام علی (ع) در نهج البلاغه و دیگر کتب روایی مرتبط، مشخص شد انسان موجودی است که هم ساحت مادی و هم فرامادی دارد و کمالش در گرو تکامل روحانی و کسب فضایل اخلاقی است. همچنین مشخص شد در کنار بیماری‌های جسمانی، بیماری‌های اخلاقی نیز درمان‌شدنی است و حضرت به بُعد اخلاقی بیش از ابعاد جسمانی توجه داشته‌اند و بیشتر بیانات ایشان در جهت درمان بُعد اخلاقی انسان بوده است.

استناد مقاله به این صورت است:

Sobhani-Yamchi M, Olyanasab SZ, Davari-Chelaghae A. Therapeutic Ethics in Imam Ali's (pbuh) School of Thought. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2021;7(1):137-149. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v7i1.26576>

مقدمه

نهج‌البلاغه کتابی است که سید رضی بخشی از سخنان حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) را در آن گردآوری کرده است. با نگاهی علت‌شناسانه در سخنان حضرت علی (ع)، به سهولت در میان کلمات آن حضرت مواردی به چشم می‌خورد که به کاربردن آنها در زندگی موجب موفقیت انسان خواهد شد (۱). یکی از موضوعاتی که در بیانات حضرت به‌ویژه در نهج‌البلاغه بر آن تأکید ویژه‌ای شده، بحث بیماری‌هایی است که بهداشت جسمی و روحی انسان را تهدید می‌کند. امام (ع) در سخنانشان ضمن اشاره علت‌شناسانه به بیماری‌های جسمانی و امراض روحانی و اخلاقی، نسخه شفابخش آن را هم ارائه می‌دهند. چون بیشترین سخنرانی‌های حضرت بعد از پیامبر اکرم (ص) بوده است و نامه‌هایی که نوشته‌اند در حوزه اخلاق و توصیه‌های اخلاقی است که بر جان و نفوس انسان‌ها چنان اثرگذار بوده که فرد خودساخته‌ای چون همام با شنیدن آن قالب تهی کرده است (۲). هنگامی که روح همام از بدنش پرواز کرد اشک از چشمان ربیع بن خثیم جاری شد و عرض کرد: «ای امیر مؤمنان چقدر زود موعظه تو در فرزند برادرم اثر گذاشت. ای کاش من جای او بودم! امام (ع) فرمود: آری موعظه‌های رسا این‌گونه در اهلش اثر می‌گذارد» (۳).

در کتاب‌های اخلاقی، علمای اخلاق در کنار بیان امراض اخلاقی و روحانی، روش‌های درمان را نیز توضیح می‌دهند. از بیانات امام علی (ع) استفاده می‌شود که حضرت برای درمان این نوع بیماری که از امراض جسمانی بدتر و مهم‌تر است، با مواظب خویش سعی در درمان آن داشتند که نهج‌البلاغه گویای این مهم است. یعنی درمان امراض روحانی و نفسانی با توصیه‌های اخلاقی و مواظب حکمیانه و سازنده که امروزه از آن با عنوان اخلاق‌درمانی یاد می‌شود. اخلاق جمع خلق است و دو معنای اصلی دارد به نام ملاسه الشیء (نرمی و صافی چیزی) و تقدیر الشیء (اندازه، هیئت و شکل چیزی)؛ که در کتب لغت معنی دوم استعمال شده (۴) که ویژه قوا و سجایی است که با فطرت و دیده دل درک می‌شود (۵). ابن مسکویه در اصطلاح، خلق را حالتی برای نفس می‌داند که او را به رفتارهایش سوق می‌دهد بی‌آنکه نیاز به فکر و تأمل باشد (۶). اخلاق‌درمانی اصطلاح انسان‌گرایانه‌ای است که در اواخر قرن ۱۸ و اوایل قرن ۱۹ پدید آمده و نامی است که با

کوشش‌های فیلیپ پی نل^۱ در فرانسه، ویلیام تیرک^۲ در انگلستان و بنجامین راش^۳ در فیلادلفیا نهاده شده است. در اخلاق‌درمانی از راه آموزش‌دادن رفتار نیکو و دادن سرمشق‌هایی از کردارهای پسندیده به بیمار، حس اخلاقی یا وجدانی او را تحت تأثیر قرار می‌دادند. اسناد تاریخی نشان می‌دهد که در نیمه اول قرن ۱۹، اخلاق‌درمانی از بیشتر برنامه‌های بیمارستانی و روان‌پزشکی جاری بسیار مؤثرتر واقع شده بود چون ناقل مفهوم امید و خوش‌بینی در بیمار بود (۷). قرآن کریم در آیات ۷۱ و ۷۲ سوره ص (۸) و همچنین آیات ۷-۹ سوره سجده (۹) انسان را موجودی دو ساحتی مرکب از جسم و روح معرفی می‌کند؛ برخلاف انسان‌شناسی غرب که انسان را تک‌ساحتی می‌داند (۱۰). امام علی (ع) نیز انسان را موجودی دوساحتی می‌داند. ساحت مادی که عامل مولکولی تشکیل‌دهنده این ساحت است و زمینه‌ساز طبایع مختلف در انسان به شمار می‌رود و ساحت فرامادی که از نفخ روح به وجود آمده است و حقیقت انسان را تشکیل می‌دهد و با دمش این فیض الهی، قوا و نیروهای فعاله مانند ذهن‌ها، فکرها، اندیشه‌ها و معرفت در انسان پدید می‌آید (۱۱). کمال انسان در گرو تکامل روحانی و کسب صفات برتر انسانی است درحالی‌که در رفتارهای ما، بیش از همه جسم و نیازمندی‌های آن مطرح است (۱۲) و بیشترین توجه به سلامت جسمانی و دفع و رفع امراض از آن صرف می‌شود و به بهداشت روان و امراض اخلاقی و روحانی توجه نمی‌شود. با توجه به شدت و زشتی بیماری‌های اخلاقی و روحانی و اینکه این نوع بیماری جسم انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و او را زمین‌گیر می‌کند، شناخت و درمان آن اهمیت دوچندان دارد.

این نوشتار در صدد پاسخ به این سؤال است که آیا اساساً بیماری‌های اخلاقی و روحانی درمان‌شدنی است؟ بهترین روش و شیوه برای درمان این نوع بیماری در سخنان امام علی (ع) چیست؟ پیش‌فرض مطالعه این است که همان‌طور که امراض جسمانی درمان‌شدنی است، امراض روحانی و اخلاقی نیز نیازمند درمان اساسی است.

روش کار

این پژوهش از نوع تحلیلی-کتابخانه‌ای است که کلیدواژه‌های بیماری اخلاقی، بیماری جسمی و بیماری نفسانی و روحانی

^۱ Philippe Pinel

^۲ William Teerak

^۳ Benjamin Rush

طبیعی برای آن نیست، از بیماری بدن بیشتر است (۲۰).
 اصولاً امراض اخلاقی به سبب نداشتن درد و بی‌خبری انسان از آنها، از بیماری جسمانی به مراتب شدیدتر و بدتر است، چون دل بیمار فقط به نعمت‌ها و فرصت‌ها و منافع و بهره‌مندی‌ها می‌اندیشد و طبیعی است که این بیماری از دل‌ها به شخصیت‌ها، نفس‌ها، شعورها، سنجش‌ها و روابط و برخوردها سرایت می‌کند (۲۱). بنابراین، در بیانات امام علی (ع) آنچه بدترین و زشت‌ترین بیماری‌ها و امراض معرفی شده، امراض روحانی و ناهنجاری‌های اخلاقی است. آن حضرت حسادت (۲۲)، بخل (۲۳) و دروغ‌گویی (۲۴) را بدترین بیماری؛ کینه‌توزی و دشمنی (۲۵) را دردی دردناک و مرضی مسری و فراگیر؛ درشتی و بدخویی (۲۶)، طمع (۲۷) و تکبر (۲۸) را زشت‌ترین خوی و عیب؛ ناامیدی (۲۹) را بزرگ‌ترین بلا؛ دنیاگرایی (۳۰)، جهل (۳۱)، حماقت و کم‌عقلی (۳۲) را بدترین مرض؛ صلف (۳۳) را بدترین درد و احتجاب (۳۴) را نوعی فشار و تنگی می‌دانند که جهت معالجه این امراض، مراجعه به طبیب ضروری است.

۲) علت‌شناسی مرض

مرحوم نراقی بیماری‌های نفسانی را همان انحراف‌های اخلاق از اعتدال می‌داند و معتقد است که قوای انسان محصور در سه قوه تمییز، غضب و شهوت است و بیماری‌های هر قوه یا به حسب افراط و تفریط و یا به حسب سستی و کیفیت آن است (۳۵). به دیگر سخن، علت اساسی و اصلی مرض‌ها و بیماری‌های انسان گرفتاری به جهل اندیشه‌ای و جهالت‌انگیزه‌ای است. چون انسان گرفتار به جهل اندیشه همیشه در وهم و خیال سیر می‌کند و گرفتار جهالت‌انگیزه‌ای در باتلاق قوای شهوت و غضب دست و پا می‌زند و چون جهل اندیشه‌ای و جهالت‌انگیزه‌ای همچون زنجیری تمامی امراض روحانی و نفسانی را به دست و پای انسان می‌بندد و او را گرفتار و در بند می‌کند؛ بنابراین، قرآن کریم یکی از صفات بارز پیامبر اکرم (ص) را «برداشتن بارهای تکالیف سنگین و زنجیرهای جهل و بی‌خبری و بدعت از دوش و عقل و جان انسان» می‌داند (۳۶) و حضرت علی (ع) «آشکارسازی توانمندی‌های پنهان‌شده عقل‌ها» را فلسفه بعثت پیامبران معرفی می‌کند (۳۷). درحقیقت، رذایل اخلاقی مانند دروغ، حرص، نفاق، ستمگری و جاه‌طلبی هرکدام در راه تکامل و تعالی و سعادت آدمی سدی نیرومند ایجاد می‌کند، به دست و پای انسان زنجیر زبونی می‌افکند و فرد و جامعه را آلوده می‌کند. از این رو، دانشمندان علم اخلاق و روان‌شناسان معتقدند که انسانیت

در سخنان امام علی (ع) در نهج‌البلاغه، شروح نهج‌البلاغه و کتب روایی مرتبط با فرمایش‌های امام همچون تحف‌العقول، غررالحکم و دررالکلم، عیون‌الحکم و المواعظ و... در منظومه فکری امام علی (ع) بررسی شده است.

یافته‌ها

۱) شناخت‌شناسی مرض

امام علی (ع) امراض را به دو دسته جسمانی و روحانی تقسیم می‌کند و ضمن اشاره به کاهندگی و ریزندگی گناه به واسطه بیماری جسمانی، سفارش می‌کنند که در زمان گرفتاری به امراض جسمانی، به سرعت سراغ دارو و درمان نروید و دفع امراض کوچک را به سیستم دفاعی بدن واگذار کنید (۱۳). «با بیماری‌ات راه برو مادامی که با تو راه می‌رود» (۱۴). چون اولاً بدن انسان دارای نیروی دفاعی است و هرگاه بیماری با استفاده از قدرت دفاعی بدن از بین برود هم زیان‌های دارو و درمان را ندارد، هم بدن را تقویت و برای آینده بیمه می‌کند. علاوه‌براین، بسیاری از بیماری‌ها دورانی دارند که با پایان دورانشان خودبه‌خود دفع می‌شوند. از این گذشته، انسان وقتی در مقابل بیماری تسلیم می‌شود و با ناراحتی مختصری در بستر می‌خوابد، به خودش تلقین بیماری می‌کند و تلقین خود اثر تخریبی دارد (۱۵). ثانیاً هیچ دارویی نیست مگر اینکه دردی را تحریک می‌کند و هیچ چیزی برای بدن سودمندتر از آن نیست که جز از آنچه بدان نیاز دارد، دست بشوید (۱۶). چنانکه حضرت امیر (ع) فرموده است: «تا زمانی که می‌توانی با داشتن بیماری سر پا باشی در بستر نخواب» (۱۷) و «از معالجه به طبیبان پرهیز کن تا زمانی که بیماری به تو فشار نیاورده است» (۱۸). امام صادق (ع) نیز می‌فرماید: «ای انسان! به راستی تو را طبیب خود قرار داده‌اند، درد را نیز برایت بیان کرده‌اند، نشانه صحت و سلامتی هم تعریف شده است، آن را به تو شناسانده‌اند و تو را به دارو و راه درمان راهنمایی کرده‌اند، اکنون بنگر چگونه درباره نفس خویش و برای اصلاح آن اقدام می‌نمایی!» (۱۹). البته این سخن به معنی مراجعه نکردن به پزشک و دارو نیست بلکه مفهومی آن است که بیمار در مراجعه به پزشک و استفاده از دارو نباید عجله کند و خودسرانه و بدون مراجعه به پزشک و تجویز او شروع به خوددرمانی و دارودرمانی کند.

نوع دوم امراض روحانی و نفسانی است. بیماری دل به سبب اینکه بیمار نمی‌داند بیمار است و برخلاف بیماری جسمانی، از پایان کار آن اطلاع ندارد و به دنبال معالجات و

۳) درمان‌شناسی مرض

اخلاق در کنار چیستی و تعریف مفاهیم اخلاقی، تعیین اهداف و تعالی بخشی به گزاره‌های اخلاقی و... در معرفی الگوهای اخلاقی نیازمند دین است (۵۰). امام علی (ع) در درمان‌شناسی مرض، در کنار معرفی الگوهای اخلاقی جهت سرمشق‌گیری، چند نکته را متذکر می‌شوند.

الف) بیماری‌های نفسانی و روحانی انسان به سبب فاصله‌گیری و یا کم‌رنگی حضور خدا در زندگی است. از این رو، آن حضرت تقوا و پرهیزگاری و احساس حضور در پیشگاه خدا را در همه حال متذکر می‌شوند. سید رضی نقل می‌کند که «امام (ع) کمتر بر منبری می‌نشست که پیش از سخن این عبارت را نگوید: ایها الناس اتقوا الله...؛ ای مردم! از خدا بترسید، هیچ کس بی‌پرده آفریده نشد تا به بازی بپردازد و او را به حال خود وانگذاشته‌اند تا خود را سرگرم کارهای بی‌ارزش نماید» (۵۱). همچنین حضرت فرموده است: «همانا تقوا و ترس از خدا، داروی بیماری‌های دل‌ها، روشنائی قلب‌ها و درمان دردهای بدن‌ها، مرهم زخم جان‌ها، پاک‌کننده پلیدی‌های ارواح و روشنائی بخش تاریک چشم‌ها و امنیت در ناآرامی‌ها و روشن‌کننده تاریکی‌های شما است (۵۲). علاوه بر این، حضرت سفارش می‌کردند که «دل‌های خود را با تقوا زنده کنید و گناهان خود را با آن شست‌وشو دهید و بیماری‌های جان خود را با تقوا درمان کنید» (۵۳).

موضوع افزایش بیماری‌های روانی، یکی از مسائل اجتماعی روز به شمار می‌رود. آمارها نشان می‌دهد که همه یا بیشتر این بیماری‌ها در میان طبقه‌ای شیوع دارد که از موهبت ایمان به خدا و اعتقاد خالص به مبدأ متعال بی‌بهره‌اند. منشأ این بیماری‌های روانی احساس محرومیت‌ها و مغبونیت‌های اجتماعی است (۵۴)؛ چون ایمان حکم داروی پیشگیری دارد و سلامت تن و روح را به هم پیوند می‌دهد. بنابراین، جای‌جای نهج‌البلاغه سخن از خداباوری و لزوم رعایت حقوق الهی است که اگر احساس حضور در پیشگاه حضرت حق برای همه محسوس شود، امراض روحی، روانی و اخلاقی از سرزمین وجود انسان رخت برمی‌بندد.

ب) در منظومه فکری امام علی (ع) علاوه بر اینکه قرآن کریم عامل درمان بیماری‌های عقیدتی و اخلاقی است، درمان‌گر بیماری‌های جسمانی نیز محسوب می‌شود (۵۴). قرآن کریم داروخانه شفابخش برای تمامی امراض روحانی و

انسان و رسیدن به بلندترین مقام هستی وقتی تحقق پیدا می‌کند که مزایای روحی و ملکات فاضله در او پدید آید و بین صفات و عواطفش نوعی اعتدال خاص برقرار گردد، چه سرمایه‌های معنوی و اخلاقی که از بی‌اعتدالی‌ها جلوگیری می‌کند و آدمی را به اوج عظمت و سربلندی و نقطه کمال که شایسته او است صعود می‌دهد (۳۸). از آنجاکه انسان دچار بیماری جهل (اعم از اندیشه و انگیزه) گرفتار افراط و تفریط است و خروج از اعتدال در گرایش‌ها، اعتقادات، رفتار و باورها انسان را از مسیر بندگی خارج می‌کند و بر شدت بیماری او می‌افزاید، «طیب دوازی» لازم است تا به تناسب مرض و نوع بیماری ضمن استفاده از انواع دارودرمانی، به خودارجاعی مریض و بیمار بسنده نکند و خود به دنبال مریض باشد. سیره مستمری که عیسی مسیح (ع) همواره توصیه می‌کرد که «اما یاتی الطیب المرضی»؛ «همواره طیب به نزد بیماران می‌رود» (۳۹) و حضرت امیر (ع) در وصف پیامبر اکرم (ص) می‌فرمود: «طیب دوازی بطنه» (۴۰). «دوازی بطنه» از کثرت تجربه (۴۱) و تخصص (۴۲) طبیبی حکایت دارد که همواره به دنبال بیماران می‌گردد و ابزار و وسایلی که به کار می‌برد یک جا قدرت و میسم، یک جا مرهم، یک جا خشونت و صلابت و یک جا نرمی رفتار است، ولی مواردش را می‌شناسد و در همه جا در جهت بیداری و آگاهی است (۴۳). غالب شارحان نهج‌البلاغه این فراز را اشاره به وجود مقدس حضرت امیر (ع) دانسته‌اند که حضرت خود را «طیب سیاری» می‌داند که تمام وسایل لازم را برای علاج بیماران فراهم ساخته است (۸). حضرت امیر (ع) طیب دوازی است که با اشاره به امراض نفسانی، حقیقت و تأثیرات آن را نسبت به سلامت جسمانی و روحانی متذکر می‌شود. از بیانات آن حضرت است که: «از غفلت حسودان نسبت به سلامتی خویش در شگفتم (چون حسد انسان را بیمار می‌کند)» (۴۴). اینکه حضرت می‌فرماید «حسد نوزید که حسد ایمان را به باد می‌دهد آنچنان که آتش هیزم را خاکستر می‌کند» (۴۵) یا «صدقه و کمک به نیازمندان داروی مؤثری است» (۴۶) یا «کینه یکدیگر را در دل راه مدهید که هرگونه خیر و برکت را نابود می‌کند» (۴۷) یا «دنیاپرستی کلید رنج و بلا و مرکب تعب و ناراحتی است» (۴۸) و یا «غصه و اندوه نصف پیری است» (۴۹)، بدین جهت است که سلامتی جسم هر انسانی با بهداشت روانی و روحانی او ارتباط مستقیم دارد و به هر میزان انسان گرفتار امراض روحانی و اخلاقی باشد به همان اندازه جسم او گرفتار سختی و عذاب و درد خواهد بود.

(۱) اشاره به فارماکولوژی

نفسانی است: «وُنَزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ»؛ «و ما آنچه را برای مؤمنان مایه درمان و رحمت است از قرآن نازل می‌کنیم» (۵۵). «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ»؛ «ای مردم به یقین برای شما از جانب پروردگارتان اندرزی و درمانی برای آنچه در سینه‌ها است و رهنمود و رحمتی برای گروندگان [به خدا] آمده است» (۵۶). بدین جهت است که حضرت می‌فرمود: «درمان خود را از قرآن بخواهید و در سختی‌ها از قرآن یاری بطلبید که در قرآن درمان بزرگ‌ترین بیماری‌ها یعنی کفر و نفاق و گمراهی و ضلالت است» (۵۷). قرآن داروی شفابخشی است که با آیات بشارت بر زخم‌های جانکاه قلوب مرهم می‌نهد و با آیات انداز زخم‌های علاج‌نشده را داغ می‌کند. چون در قرآن تعلیمات و معارف و دستورهایی است که داروی انواع بیماری‌های اخلاقی و اجتماعی است و در سایه آن می‌توان در عافیت و سلامت زندگی کرد. از این رو، آن حضرت فرموده‌اند: «قرآن را بیاموزید که بهترین گفتار است و آن را نیک بفهمید که بهار دل‌ها است. از نور آن شفا و بهبودی خواهید که شفای سینه‌های بیمار است» (۵۸)؛ و «پرهیزگاران قرآن را شمرده و با تدبیر تلاوت می‌کنند و با آن جان خویش را محزون می‌سازند و داروی درد خود را از آن می‌گیرند» (۵۹) چون قرآن دارویی است که با آن بیماری وجود ندارد (۶۰) و داروی شفابخشی است که هیچ آثار زینباری ندارد. بیشتر داروها به مضمون «لیس من دواء الا و یهیج داء»؛ «هیچ دارویی نیست مگر اینکه اگر یک بیماری را برطرف سازد، بیماری دیگری ایجاد می‌کند» (۶۱) آثار منفی مختلفی دارد، ولی قرآن تنها دارویی است که عوارض جانبی ندارد و به تمامی شفابخش است.

ج) الگوهای اخلاقی می‌تواند درمان‌گر بیماری‌های اخلاقی باشد. الگوها در شکل‌دهی شاکله و شخصیت و تربیت اخلاقی انسان نقش مهمی دارد. سیصد سال پیش از مسیح ارسطو اعتقاد داشت که ما به مردان نیک بسیار همه‌جانبه‌تر و بی‌چون و چراتر از دیگران اعتماد می‌کنیم و شخصیت آدمی مهم‌ترین وسیله برای اقتناع دیگران است (۶۲). انسان با ملاحظه رفتارهای شخص الگو، حیات اخلاقی خود را شکل می‌دهد و تلاش دارد توصیه‌های اخلاقی را در خود پیاده کند و از طرفی الگوهای اخلاقی با رفتار و خلق و خوی خود سعی دارند مردم را به طرف فضایل اخلاقی سوق دهند و از رذایل اخلاقی دور کنند. بی‌شک قدرت یکی از منابعی است که از طریق آن می‌توان در دیگران نفوذ کرد و بر آنان تأثیر گذاشت. انبیا و اولیای الهی علاوه بر بهره‌مندی از قدرت

مشروع، تخصصی و اطلاعاتی، از قدرت ارجاعی نیز برخوردار بودند. چون مردم معمولاً با اشخاصی تعامل می‌کنند که از نظر آنان جذاب و تحسین‌برانگیزند. رابرت سیالدینی^۱ نام این پدیده را «اعتبار اجتماعی» گذاشته و معتقد است که مردم در برخی موقعیت‌ها از اعمال یا اعتقادات اشخاص مهم پیروی می‌کنند (۶۳). بنابراین، ضروری است الگوی رفتاری شخصی کامل، رشدیافته و از نظر علم و عمل از هرگونه نقص به‌دور و ممتاز باشد و یک مبدأ مطمئن و تردیدناپذیر کمال او را از تمام جهات تضمین کرده باشد و چنین کسی جز انبیا و اولیای الهی و اصحاب خاص آنان نمی‌تواند باشد.

در اندیشه اعتقادی حضرت علی (ع)، اسوه‌درمانی یکی از روش‌های درمان‌گر بیماری‌های اخلاقی و روحانی است. بنابراین، حضرت در نهج‌البلاغه در کنار معرفی برخی از اصحاب و یاران و صحابه کبار به‌عنوان انسان‌های برگزیده و صاحب کرامات که یادآوری نام و خاطره آنان اشک حضرت را به گونه‌ها سرازیر می‌کرد (۶۴)؛ در خطبه ۱۶۰، چهار پیامبر بزرگ الهی را الگوی زندگی معرفی می‌کند. اولین الگوی اخلاقی پیامبر خاتم (ص) است. حضرت می‌فرماید: «در زندگی رسول خدا برای تو سرمشق کافی وجود دارد و برای پی‌بردن به زشتی عیب دنیا و فراوانی رسوایی‌ها و بدی‌های راهنمای خوبی است. محبوب‌ترین بندگان در پیشگاه خدا کسی است که از پیامبرش پیروی کند و گام بر جای پای او نهد. پیامبر از دنیا جز اندکی نخورد و گوشه چشمی بر آن نیفتد. از همه مردم دنیا لاغرتر و از همه گرسنه‌تر بود. دنیا بر او عرضه شد اما از پذیرفتنش خودداری کرد. اگر بخواهی دومین الگو را موسی کلیم (ع) بیان کنم. او گیاه زمین را می‌خورد تا جایی که بر اثر لاغری و آب‌شدن گوشت بدنش سبزی گیاه از پشت پرده شکمش نمایان بود و اگر بخواهی سومین الگو را داوود (ع) بگویم که با دست خویش از لیف خرما زنبیل می‌بافت و از بهای آن نان جوی می‌خورد و اگر بخواهی از عیسی بن مریم (علیه‌السلام) می‌گویم که سنگ را بالش خود ساخته بود و جامه خشن بر تن می‌کرد و غذای ناگوار می‌خورد. نان خورش او گرسنگی و چراغ شبش ماه بود». در پایان خطبه می‌فرماید: «به خدا قسم این پیراهن پشمین خود را چندان وصله زده‌ام که از وصله‌کننده‌اش شرمسارم. کسی به من گفت آن را دور نمی‌اندازی؟ به او گفتم: از من دور شو».

در اخلاق‌درمانی درمان‌گر در صدد تحریک حس اخلاق خوش‌بینی و ایجاد روحیه امیدواری و نشاط در بیمار است و

^۱ Robert Cialdini

وجودی انسان، در نگاه امام دو نوع مرض و بیماری مطرح است که نوع دوم یعنی بیماری‌های اخلاقی و نفسانی از بیماری جسمانی به مراتب شدیدتر و بدتر است؛ چون این بیماری از دل‌ها به شخصیت، نفس، شعور، سنجش، روابط و برخوردها سرایت می‌کند. با توجه به اینکه برای موضوع اخلاق‌درمانی در نگاه امام نوشته‌ی مستقلی یافت نشد، این نوشتار پیش‌فرضی برای درمان امراض اخلاقی و روحانی از نگاه امام علی (ع) است و نشان می‌دهد امام علی (ع) ضمن تقبیح افراط و تفریط و خروج از اعتدال، برای درمان بیماری‌های جسمانی و اخلاقی و روحانی توجه و توسل به خدا و حضور حضرت حق را در زندگی عاملی مهم جهت فاصله‌گیری از امراض اخلاقی می‌دانند. حضرت علی (ع) قرآن کریم را داروی شفابخشی می‌دانند که با آیات تبشیری بر زخم‌های جانکاه قلوب بیماران مرهم می‌گذارد و با آیات تنذیری زخم‌های علاج‌ناپذیر را می‌سوزاند. در منظومه فکری امام علی (ع)، اسوه‌درمانی جایگاه ویژه‌ای در درمان امراض اخلاقی و روحانی دارد. از این رو، حضرت به کرات در نهج‌البلاغه سیره و روش پیامبر اکرم (ص) و دیگر انبیای الهی را توصیف می‌کنند و از رهروان می‌خواهند تا با الهام‌گیری و تأسی به سیره و منش انبیای الهی عموماً و نبی اکرم خصوصاً، امراض اخلاقی خود را درمان و روحیه امیدواری و حس خوش‌بینی را در خود تقویت کنند.

محدودیت‌های پژوهش

با توجه به محدودیت‌هایی که از جهت حجم مقاله در مجلات علمی-پژوهشی وجود دارد، مؤلفان نتوانستند به صورت مبسوط همه مباحث اخلاق‌درمانی را در منظومه فکری امام علی (ع) در مقاله تبیین کنند.

پیشنهاد‌های پژوهش

مقاله حاضر با محوریت بیانات امام علی (ع) به سامان رسیده است. جا دارد با محوریت منظومه فکری پیامبر اکرم (ص) و ائمه طاهرين نیز این موضوع بررسی و تبیین شود.

قدردانی

مؤلفان مقاله از همه کسانی که در به ثمر رسیدن این پژوهش یاری‌گیشان بوده‌اند تشکر و قدردانی می‌کنند.

امید اکسیری است که در تأمین بهداشت روانی مؤثر است و به هنگام گرفتاری به فرد کمک می‌کند، همان‌گونه که فعالیت و پیروزی افراد در موقعیت‌های دشوار و ظاهراً غیرممکن، موجب تقویت روحیه آنان می‌شود. لازاروس و فولکمن^۱ معتقدند امیدواری موجب می‌شود که فرد به خود اعتماد داشته باشد و بر اثر این اعتماد راهبردهای سازگاری خاص خود را به کار گیرد؛ به دیگران اعتماد پیدا کند، همچنان که بیمار به پزشک معالج خود اعتماد پیدا می‌کند؛ و به خدا متوجه شود و در اثر این توجه قوت قلب یابد (۶۵). امیدواری به بیمار قدرت می‌دهد تا بر بیماری خویشتن غلبه کند و از رنج بیماری بکاهد. در مقابل، یأس و ناامیدی سخت‌ترین بلایی (۶۶) است که بیماری را در انسان تشدید می‌کند و سبب درد و رنج بیشتر و گاه به مرگ بیمار منجر می‌گردد (۶۷). بهترین راه امیدوار کردن بیمار در امراض جسمانی و روحانی، تقویت حس مذهبی، توکل به خدا و اعتقاد و باور به این حقیقت است که طبیب واقعی فقط خدا است و درمان هیچ دردی برای او دشوار نیست و چه بسیار دردهای بی‌درمان که به واسطه دعا و تعلق اراده و مشیت الهی شفا یافته است. بی‌تردید به کار بستن توصیه‌ها، سفارش‌ها و مواظبت حکیمانانه امام علی (ع) در زندگی در درمان امراض اخلاقی بسیار مفید است. چنانکه انس‌گیری با بیانات حضرت به‌ویژه در نهج‌البلاغه و توجه به فرمایش‌های اخلاقی حضرت، آن زمان که در کرسی وعظ و خطابه چونان طبیبی دوار امراض را شناسایی و راه‌های درمان آن را بیان می‌کنند و نسخه‌ای شفابخش در درمان بیماری‌های اخلاقی ارائه می‌دهند، در درمان امراض نفسانی و روحانی بیشترین تأثیر را خواهد داشت.

بحث و نتیجه‌گیری

از بررسی سخنان امام علی (ع) در نهج‌البلاغه و شروح آن و کتب روایی غررالحکم و عیون‌الحکم و غیره مشخص شد که انسان در نگاه امام یک ساحت مادی دارد که عامل مولکولی تشکیل‌دهنده آن است و زمینه‌ساز طبایع مختلف در انسان به شمار می‌رود؛ و یک ساحت فرامادی دارد که از نفخ روح به وجود آمده است و حقیقت انسان را تشکیل می‌دهد. امام کمال انسان را در گرو تکامل روحانی و کسب صفات برتر انسانی می‌داند در حالی که در رفتارهای ما به جسم و نیازمندی‌های آن اهمیت داده می‌شود. به سبب ساحت‌های

^۱Lazarus & Folkman

حامی مالی

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، این پژوهش با هزینه شخصی مؤلفان صورت گرفته است.

تضاد منافع

مؤلفان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی درباره این پژوهش گزارش نکرده‌اند.

مشارکت مؤلفان

تمامی مؤلفان در همه مراحل نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند.

References

12. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001. Wisdom 27. (Full Text in Persian)
13. Makarem-Shirazi N. Payame Imam Amir al-Moumenin (PBUH). 1 ed. Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiyah; 1997.vol. 12.p. 171. (Full Text in Persian)
14. Koleini M. Alkafi. 1 ed. Qom: Chap va Nashr-e Organization; 2009.vol.15.p.621. (Full Text in Persian)
15. Majlisi M. Bihar al-Anvar. Beirut: Dar-al-Ehyaе al-Toras al-Arabi; 1983.vol.78.p.204. (Full Text in Persian)
16. Majlisi M. Bihar al-Anvar. Beirut: Dar-ol-Ehyaе al-Toras al-Arabi; 1983.vol. 59.p.63. (Full Text in Arabic)
17. Ibn Shu'ba Harrani H. Tohaf al-Ougul, Translated by Mirzayi. A. 1 ed. Qom: Salehan; 2011.p.554. (Full Text in Persian)
18. Sobhani-Yamchi M. Lakhti Ta'ammol. 1 ed. Tabriz: Akademik; 2017.p.69. (Full Text in Persian)
19. Safaei Hariri A. Tathir ba Jari-e Quran. 2 ed. Qom: Lailat al-Gadr; 2008.vol 2.p.37. (Full Text in Persian)
20. Amadi A. Ghorar al-Hikam va Dorar al-Kelam. 2 ed. Qom: Dar al-Kitab al-Islami; 1989. Tradition 387. (Full Text in Persian)
21. Naraqı M. Jame al-Saadat. 2 ed. Qom: Qaem-e Ale Mohammad (PBUH); 2010.vol 2.p.113. (Full Text in Persian)
22. Amadi A. Ghorar al-Hikam va Dorar al-Kalem. 2 ed. Qom: Dar al-Kitab al-Islami; 1989. Tradition 35. (Full Text in Persian)
23. Amadi A. Ghorar al-Hikam va Dorar al-Kalem. 2 ed. Qom: Dar al-Kitab al-Islami; 1989. Tradition 1536. (Full Text in Persian)
24. Amadi A. Ghorar al-Hekam va Dorar al-Kalem. 2 ed. Qom: Dar al-Kitab al-Islami; 1989. Tradition 57. (Full Text in Persian)
25. leise Vasiti A. Oyoun al-Hikam. Qom. Dar al-Hadith.p.113. Tradition 387. (Full Text in Arabic)
26. leise Vasiti A. Oyoun al-Hikam. Qom. Dar al-Hadith.p. 113. Tradition 2474. (Full Text in Arabic)
27. leise Vasiti A. Oyoun al-Hikam. Qom. Dar al-Hadith.p.117. Tradition 387. (Full Text in Arabic)
28. leise Vasiti A. Oyoun al-Hikam. Qom. Dar al-Hadith.p.255. Tradition 18. (Full Text in Arabic)
29. Amadi A. Ghorar al-Hikam va Dorar al-Kalim. 2 ed. Qom: Dar al-Kitab al-Islami; 1989. Tradition 870.54. (Full Text in Arabic)
30. Amadi A. Ghorar al-Hikam va Dorar al-Kalim. 2 ed. Qom: Dar al-Kitab al-Islami; 1989. Tradition 377. (Full Text in Arabic)
31. Amadi A. Ghorar Al Hikam va Dorar Al Kalim. 2

1. Sobhani-Yamchi M. Asrare mowaffagiyat dar Nahj al-Balaghah. 1 ed. Tabriz: Academic Publication; 2018. (Full Text in Persian)
2. Imam Ali. Nahj al-Balaghah Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001. Sermon 193. (Full Text in Persian)
3. Makarem-Shirazi N. Payame Emam Amir al-Moumenin (PBUH). 1 ed. Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiyah; 1997.vol. 7.p. 593. (Full Text in Persian)
4. Ibn-e Fares A. Moujam al-Magabis al-Loughah. 1 ed. Qom: Markaz al-Nashr; 1983. (Full Text in Persian)
5. Ragheb-Isfahani H. Mofradate al-Faz al-Quran 1ed. Beyroot: Dar al-Shamieh; 1983. (Full Text in Arabic)
6. Ibn Maskooyeh A. Tahzib al-Akhlaq va Tathir al-A'raq. 1 ed: Talie -Noor Publication; 2005. (Full Text in Persian)
7. Wats A. Psychotherapy East and West, Translated by Poodat, D; Poodat, N. Tehran: Asatir Publication; 2003. (Full Text in Persian)
8. Marcuse H. Insan-e Tak Sahati, Translated by Soveidy, M. Tehran: Amir Kabir Publication; 2003. (Full Text in Persian)
9. Ghiathi N. Look at the existential areas of man from the perspective of Nahj al-Balaghah. Quarterly Journal of Nahj al-Balaghah. 2018;6(22):1-18. (Full Text in Persian)
10. Rajabi M. Insan-Shenasi. 1 ed. Qom: Imam Khomeini institute; 2002. (Full Text in Persian)
11. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001. Wisdom 193. (Full Text in Persian)

- ed.Qom: Dar al-Kitab al-Islami;1989.Tradition 29.30. (Full Text in Arabic)
32. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti,M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Letter 53. (Full Text in Persian)
33. Naraqı M. Jame al-Saadat.2 ed .Qom:Qaeme Ale Mohammad (pbuh); 2010,vol1.p.150. (Full Text in Persian)
34. The holy Quran.al-Araf. Verse 157.Translated by:Fooladvand,M.M.Tehran:Office of Historical studies and Islamic studies; 2011. (Full Text in Arabic)
35. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Sermon 1. (Full Text in Persian)
36. Mousavi Lari M. Barresi-ye Moshkelat-e Akhlagi va Ravani. 4 ed. Qom: Jame'eh Modarresine Hawzeh; 2002.p.9. (Full Text in Persian)
37. Shushtari M. Bahjal Sabaghah fi Sharhe Nahj al-Balaghah. Tehran: Dare Amir Kabir publication; 1998.vol.6.p.157. (Full Text in Persian)
38. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Sermon 108. (Full Text in Persian)
39. Ibn-e- Abelhadid A. Sefveye Shouruhe Nahjolbalaghah. 2 ed. Qom: Al E`tesam; 2008.p.266. (Full Text in Persian)
40. Majlesi M. Sharhe Nahj al-Balaghah al-Mogtatef Men Bihar al-Anvar. Tehran: al-Tab va al-Nashr; 1987.p.373. (Full Text in Persian)
41. Moutahhari M. Majmoueh Asar. 2 ed. Tehran: Sadra; 2000.vol 16.p108. (Full Text in Persian)
42. Makarem Shirazi N. Payame Imam Amir al-Moumenin (PBUH). 1 ed. Tehran: Dar al- Kotob al-Islamiyeh; 1997.vol.4.p.519. (Full Text in Persian)
43. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Wisdom 225. (Full Text in Persian)
44. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Sermon 225. (Full Text in Persian)
45. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Wisdom 7. (Full Text in Persian)
46. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Sermon 86. (Full Text in Persian)
47. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Wisdom 371. (Full Text in Persian)
48. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Wisdom 143. (Full Text in Persian)
49. Fanaei H. Tahlil va Barresi-ye Vabastegi-ye Akhlag be Din. Andishe-e Nouvin-e Dinin. 2008;3(10):149-72. (Full Text in Persian)
50. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Wisdom 370. (Full Text in Persian)
51. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Sermon 198. (Full Text in Persian)
52. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Wisdom 191. (Full Text in Persian)
53. Moutahhari M. Majmoueh Asar. 2 ed. Tehran: Sadra; 2000.vol. 23. p.769. (Full Text in Persian)
54. Qomi-Mashhadi M. Tafsire Kanz al-Daqayeq va Bahr al-Gharayeb. Tehran: al-Tab va al-Nashr; 1989.vol.1.p.6-8.
55. The holy Quran. al-Isra. Verse 82.Translated by:Fooladvand,M.M.Tehran:Office of Historical studies and Islamic studies; 2011. (Full Text in Arabic)
56. The holy Quran. al-Younes. Verse 57.Translated by:Fooladvand,M.M.Tehran:Office of Historical studies and Islamic studies; 2011. (Full Text in Arabic)
57. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001 Sermon 176. (Full Text in Persian)
58. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001.Sermon 110. (Full Text in Persian)
59. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001. Sermon 193. (Full Text in Persian)
60. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001. Sermon 198. (Full Text in Persian)
61. Koleini M. Alkafi. 1 ed. Qom: Chap va Nashr-e Organization; 2009.vol Vol. 8. P.273. (Full Text in Persian)
62. Sobhani Yamchi M. Honare Sokhanrani, Shiveha va Maharat ha. 1 ed. Tehran: Hasti Nama; 2010.p.89. (Full Text in Persian)
63. Sobhani Yamchi M. Honare Sokhanrani, Shiveha va Maharat ha. 1 ed. Tehran: Hasti Nama; 2010.p.95. (Full Text in Persian)
64. Imam Ali. Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, M. 1 ed. Qom: Mashhoor Publication; 2001. Sermon 182. (Full Text in Persian)
65. Ganji H. Behdahshte Ravani. Tehran: Arasbaran; 2000.p.84. (Full Text in Persian)

66. Amadi A. Ghorar al-Hikam va Dorar al-Kalim.2 ed. Qom: Dar al-Kitab al-Islami; 1989. Tradition 31. (Full Text in Persian)

67. Amadi A. Ghorar al-Hikam va Dorar al-Kalim.2 ed. Qom: Dar al -Ketab al-Islami; 1989. Tradition 6731,6823. (Full Text in Persian)

